

Individualizacija tranzicije mladih v zaposlitev ter ambivalentnost med participacijo in aktivacijo v Evropi

The individualisation of youth transitions and the ambivalence between participation and activation in Europe

Andreas Walther

Povzetek

Andreas Walther, Institute for Regional Innovation and Social Research, Fuerststrasse 3, D-72072 Tuebingen.

Članek nudi vpogled v položaj, s katerim se soočajo mladi v sodobnih evropskih družbah pri svojih tranzicijah v zaposlitev in vlogo državljana. Na eni strani se je povečalo tveganje za njihovo izključenost, medtem ko se je odgovornost za soočanje s tem tveganjem individualizirala, stanje pa je pospešil tudi trend k aktivaciji politike trga dela. Članek govori o biografskih in političnih dilemah, ki izhajajo iz ugotovitev študije, izvedene v devetih evropskih državah in podprte z evropskimi viri. Nadalje raziskuje možnosti, če in pod kakšnimi pogoji bi lahko koncept participacije odprl nove poti rekondiliacije sistemskih imperativov in individualnih potreb v družbeni integraciji mladih ljudi.

Ključne besede: mladi, tranzicija, participacija, aktivacija, motivacija.

Abstract

This report provides insight on the situation facing young people in contemporary European societies in their transitions to work and citizenship. On the one hand, risks of exclusion have increased, while on the other, responsibilities for coping with such risks have been individualised, a state of affairs reinforced by the trend towards activation labour market policies. Drawing on the findings of a EU-funded study across nine European regions, the report gives evidence of the resulting biographical and policy dilemmas. Furthermore, it explores if and under what conditions the concept of participation may open new ways of reconciling systemic imperatives and individual needs in the social integration of young people.

Keywords: youth, transitions, participation, activation, motivation.

Uvod

Nikakor ne priporočam. Po treh letih na socialni podpori sem izgubila stik s svojimi osebnimi cilji. Bala sem se, da izgubim socialno podporo, strah me je bilo vrniti se v službo, si zastavljati cilje, še najbolj pa razočarati. (L., 23, ženska, Velika Britanija)

Oh, seveda, znano je, da dela ni, vendar je vztrajno ponavljati, kako "ni priložnosti" in obenem sanjati o tako imenovani "stalni službi" izguba časa ...; sam si moraš ustvariti službo, iznajti nove poklice, uresničiti svoje želje. (A., 21, ženska, Italija)

Navedena citata predstavljata dve ključni značilnosti, ki v sodobnih evropskih družbah zaznamujeta prehod, v katerem mladi ljudje

postanejo delavci in državljani: povečano tveganje za izključenost iz družbe in vse večja individualizacija prehoda. Omejen, toda naraščajoč delež mladih je izkušal pojave, kot so brezposelnost, izpadanje iz šolanje in izobraževanja, pogodbe za določen čas ali neformalna zaposlitev ter ničelni status (niso zaposleni, se ne šolajo in niso registrirani kot brezposelni). Vendar lahko trdimo, da se morajo mladi moški in ženske nasploh individualno soočiti z vse večjim pomanjkanjem gotovosti in varnosti v družbeni integraciji. V tem prehodu mladih lahko individualizacijo in destandardizacijo interpretiramo kot določen aspekt družbenega spreminjanja od fordističnih k postfordističnim družbam – v Srednji in Vzhodni Evropi so procesi transformacije še bolj radikalni. Poglobljen proces fleksibilizacije – okrepljen z globalizacijskimi trendi – je razdvojil nekdanje povezave med izobraževanjem in zaposlovanjem, kar je včasih zagotavljalo standardne biografije. Individualizacija pomeni, da se nove priložnosti pojavljajo ob prevladovanju socialnih neenakosti. Toda mehanizmi družbene reprodukcije se raje kot v sledenje kolektivnim vzorcem preoblikujejo v individualne odločitve, kot je denimo vztrajanje v izobraževalnem procesu, zmanjševanje pričakovanj, če je težko najti zanimivo delo, selitev od doma svojih staršev, da bi živeli lastno življenje, itd. S tem postane motivacija posameznika ključni dejavnik socialne integracije in družbene reprodukcije. Ta proces individualizacije spremlja – in lahko trdimo, da tudi spodbuja – premik v javni politiki, ki se ukvarja s prehodi mladih k “aktivaciji”. Ključna značilnost tega trenda politike je poudariti lastno odgovornost posameznikov za svojo kariero in družbeno integracijo ali uravnotežiti pravice in odgovornosti državljanov.

Namen tega članka je razmisliti o možnostih in ambivalentnostih pri podpiranju mladih ob njihovih prehodih v zaposlitev z upoštevanjem kontekstualnih razlik v Evropi. Temelji na ugotovitvah z evropskimi sredstvi podprte študije Mladinska politika in participacija (v nadaljevanju YOYO), ki se je ukvarjala s potenciali participacije in neformalnega učenja za prehode mladih ljudi na trg dela. Študija je vključevala devet držav – Dansko, Irsko, Italijo, Nemčijo, Nizozemsko, Portugalsko, Španijo in Veliko Britanijo – in je bila sestavljena iz dveh glavnih raziskovalnih faz: prve – raziskovalnih intervjujev z mladimi o njihovih izkušnjah s prehodi – in druge, študije primerov o potencialih participatornih

projektih, s katerimi bi ponovno motivirali mlade za aktivno udeležbo v njihovih prehodih v zaposlitev.¹ Po kratkem uvodu v spremembe v državljanstvu mladih – še posebej v trend k aktivaciji – so predstavljene izbrane študije primerov. Zaključni del obravnava vprašanje, če in pod katerimi pogoji je participacija način reševanja dileme o družbeni vključenosti mladih.

Državljanstvo v kontekstu destandardiziranih prehodov mladih

Ko si je Thomas Marshall v zgodnjih povojnih letih zamislil koncept državljanstva, je rekonstruiral oblikovanje sodobnega državljanstva kot zgodovinski proces, v katerem so se vzpostavile najprej državljanske, zatem politične in nazadnje socialne pravice (Marshall, 1950). Hegemonija sistema (spolno označenega) življenjskega toka “izobraževanje-zaposlitev/družinsko delo-upokožitev” je bila osrediščena okoli enačenja dela z družbeno integracijo in državljanstvom v obdobju odraslosti. Ta konceptualizacija je bila očitno pod vplivom pojmovanja polne zaposlitve, ki so jo potrjevali količniki gospodarske rasti s fordistično produkcijo in potrošništvom v velikem merilu. V tem kontekstu so se državljanske pravice mladih odlagale v zagotovljeno prihodnost. Takšne strukture prehodov v zaposlitev in državljanstvo so se dramatično spremenile v kontekstu globalizirane ekonomije znanja in fleksibiliziranega trga dela. Izobrazba in zaposlovanje sta se razcepila, prehodi pa se niso le podaljšali, temveč tudi fragmentirali. Zaradi premika od linearnih k t. i. “jojo”-prehodom, ki so v vse večji meri reverzibilni,

¹ Projekt YOYO je bil izveden v okviru mreže EGRIS (Evropska skupina za integrirano družboslovno raziskovanje) in financiran s sredstvi, dodeljenimi v ključni akciji *Izboljševanje sociološko-ekonomske baze znanja* petega okvirnega programa za raziskovanje Evropske komisije med leti 2001 in 2004. Projekt je koordiniral IRIS (Inštitut za regionalne inovacije in družboslovne raziskave) v Tübingenu. Kot partnerji so v raziskavi sodelovali Nemški inštitut za mladino v Münchnu in Univerza za tehnologijo v Dresdenu (oba iz Nemčije), Univerza v Leidnu (Nizozemska), Univerza v Kopenhagenu (Danska), Univerza v Ulstru (Velika Britanija), Univerza v Bologni (Italija), AREA Valencia (Španija), Inštitut za družbene vede v Lizboni (Portugalska), Nacionalna agencija za mladino v Bukarešti in Univerza Cork (Irska). Povzetek, delovne dokumente in druge materiale lahko presnamete s spletne strani projekta: www.iris-egris.de/yoyo.

se mladi moški in ženske soočajo s kontradiktornimi zahtevami po rekonziliaciji avtonomije in odvisnosti v različnih sferah življenja.

Razdvojenost izobraževanja in zaposlovanja, ki je v teh spremembah osrednjega pomena, ne pomeni, da je izobrazba izgubila svoj pomen. Nasprotno, postala je ključni faktor v individualizirani družbeni reprodukciji. Toda negotovost pri določanju, katere kvalifikacije in ključne sposobnosti so potrebne za “zadovoljivo življenje v dobro delujoči družbi” (Rychen in Salganik, 2003), je usmerila pozornost k vseživljenjskemu, še posebej neformalnemu učenju in izobraževanju. Kljub temu bodo morali posamezniki sami ugotoviti, kakšno izobraževanje se splača v tekmovanju za redke varne in dobro integrirane družbene pozicije (glej Field, 2000).

Projekt YOYO se je ukvarjal z biografskimi perspektivami mladih moških in žensk glede na te nove zahteve. V prvi fazi so se izvajali raziskovalni intervjuji z mladimi, ki so doživeli procese “ohlajevanja” (angl. “cooling out”; Walther, Stauber et al., 2002), zaradi česar je bilo pričakovati, da bo njihova motivacija resno oškodovana. Kot kontrastna skupina so bili intervjuvani drugi mladi, ki so združevali neformalne in formalne vire pri individualizirani izbiri biografij (npr. mladi samozaposleni; glej du Bois-Reymond, 1998). Tematsko so se ti intervjuji osredotočali le na želje po karieri in izkušnje z institucionalnimi akterji v sistemu prehodov, obenem pa tudi v neformalnih kontekstih, kot so mreže, kultura mladih ali družina. Opaziti je bilo, da posameznikova ocena lastne biografije pomembno odseva v njegovi/njeni *motivacijski karieri*. Motivacija je rezultat interakcije med intrinzičnimi interesi (ali vsaj vpogledom v nujnost ekstrinzičnih sredstev za doseganje subjektivno pomembnih ciljev) in izkušnjo lastne učinkovitosti. Na motivacijo strukturno vplivata dostop do virov in priložnosti ter dinamični proces, odprt za spremembe. To lahko celo implicira prilagajanje – vse dokler gre za uresničevanje subjektivnih načrtov za življenje.

Tako imenovani biografski “trendsetterji” so na primer problem uredili tako, da so ločevali med (frustrirajočo, vendar strateško nujno) formalno izobrazbo in subjektivno pomembnimi učnimi procesi ter se zanašali na neformalne mreže (glej Raffo in Reeves, 2000). Manj angažirani mladi moški in ženske so – nasprotno – kazali splošno distanco do učenja, ne da bi razlikovali med formalnim izobraževanjem in alternativnimi oblikami učenja. Prevladujoče negativne izkušnje z institucijami so ponotranjeno

individualizirano pripisovali neuspehu. V številnih primerih se je to posplošilo v samopodobo "zgube" ali "žrtve" in vodilo v umik iz svetovalnih in izobraževalnih programov. Ta proces se je pojavljal posebej med mladimi moškimi, saj so mlade ženske pogosto uspele "rešiti" svojo motivacijo za bolj obetavne priložnosti, čeprav tudi to ni zadostovalo, da bi uspešno premagale ovire segmentiranega trga dela.

Aktivacija: edina pot rešitve ali le dodaten pritisk?

Motivacija posameznikov, da se "aktivno" angažirajo v svojem procesu integracije v zaposlitev in družbo, je osrednja v diskurzu aktivacije. Ta diskurz je značilen za premik iz fordistične socialne države, ki se je primarno posvečala vzdrževanju družbenega reda s standardiziranjem toka življenja in zagotavljanjem življenjskih standardov, k postfordizmu. To kasnejše razmerje zaznamuje fleksibilizacija, pa tudi dejstvo, da potencial socialne države spodkopavajo brezposelnost, ki se spreminja iz konjunkturnega v strukturni pojav, demografske spremembe ter globalizacija gospodarskih in finančnih trgov. Stroški socialnega varstva se višajo, medtem ko viri usihajo. Upravičenost do podpore je vse manj samoumevna, ker je vezana na pogoje, obveznosti in odgovornosti, ki hkrati vodijo k legitimiranju javnih izdatkov davkoplačevalcem, ki v kontekstu redkosti, tekmovanja in pritiska odpirajo vprašanja o njihovi legitimnosti (van Berkel in Hornemann Møller, 2002). Lahko trdimo, da motive aktivacije navdihujejo ne le neokonzervativni in neoliberalni imperativi, temveč tudi zadrega politikov ob soočanju z omejitvami, ki so onkraj političnega vpliva. Fordistični redistributivni socialnovarstveni pristopi niso bili nujno uspešni pri vzpostavljanju socialne pravičnosti, še posebej če so v normalizaciji uporabljali birokratska načela.

Politike aktivnega trga dela so s premikom pozornosti od plačevanja podpor za brezposelnost k uvajanju ljudi na trg dela odvisne od aktivnega sodelovanja posameznikov. V svoji najbolj poudarjeni obliki aktivacija predvideva negativne posledice, kot sta zmanjševanje ravni finančnih podpor za brezposelnost in kaznovanje pasivnega iskanja dela z nižanjem izplačanih podpor, čemur pravijo "workfare" (Lødemel in Trickey, 2001). Takšni

pristopi izhajajo iz sklepanja, da so brezposelne osebe pasivne – v smislu “naučene nemoči”, “kulture odvisnosti” ali v smislu modela racionalne odločitve, da imajo raje podporo za brezposelnost kot delo (glej Kronauer, 1998). Obstajajo pa tudi drugačni pristopi – t. i. “aktivacijski optimisti” (van Berkel in Hornemann Møller, 2002). Posameznike obravnavajo kot zainteresirane za pomembne aktivnosti in dejansko kot aktivne, čeprav so njihove strategije soočanja – zaradi pomanjkanja virov in družbene priznanosti – neproduktivne. Enačenje aktivacije z opolnomočenjem je usmerjeno v ustvarjanje potrebnih predpogojev (virov, obsega delovanja, kompetenc) in odstranjevanje ovir ter se zanaša na pozitivne vzpodbude (Rabe in Schmid, 2000).

Obe interpretaciji privzemata, da se vprašanje institucionalizirane državne pomoči zastavi na nov način. Kritična socialna politika mora upoštevati, da pot nazaj v normalizirano redistributivno socialno državo ni gospodarsko mogoča niti ni zaželena; mora tudi upoštevati izkušnje naslovljencev (glej spodaj). Če funkcijo in lokacijo socialne politike ter prakse socialnega in mladinskega dela dojemamo kot vmesni “prevodnik” med sistemskim kontekstom in kontekstom življenja/sveta, se pozornost premika od podpiranja integracije v standardni življenjski potek (normalizacijo) k podpiranju soočanja z individualiziranimi tveganimi življenjskimi situacijami.

“Trda” in “mehka” participacija: različice v Evropi

V diskusiji, ki sledi, obravnavamo vprašanje, ali je participacija v enaki meri pristop, ki omogoča uravnoteženje sistemskih zahtev in subjektivnih potreb, kot je pristop, ki govori o aktivnosti, prevzemanju odgovornosti, posedovanju moči in indentificiranju s skupnimi cilji. Participacija je vedno bila eno od načel mladinskega in skupnostnega dela, medtem ko je tudi ena od ključnih tem v trenutni debati o civilni družbi. V zadnjem času je v svoji Beli knjigi o mladini participacijo zajela tudi Evropska komisija, kjer jo promovira kot ključno perspektivo mladinske politike (EC 2001). Toda programi in diskurzi participacije so največkrat povezani s področji “mehke” politike, kjer je participacija mogoča zaradi nizke ravni regulacije in obenem omejena s proračuni. V nasprotju

s tem pa v sektorjih "trde" politike, kot so izobraževanje, socialno skrbstvo ali trg dela, ki upravljajo z večjimi proračuni v skladu z utemeljitvami strokovnjakov in birokratskimi načeli, participacija ostaja na obrobju ali je odložena ali okrnjena na proceduralne vidike (Walther, Stauber et al., 2002).

Cilj projekta YOYO lahko povzamemo v smislu analiziranja obsega, v katerem lahko biografije izbiranja "trendsetterjev" uporabimo kot model podpore "neprivilegiranim" mladim v njihovih prehodih v zaposlitev. Temeljna predpostavka je bila, da imajo "trendsetterji" prednost zaradi strukturnih možnosti in osebne motivacije, ki se medsebojno dopolnjujejo. *Biografska samodeterminacija* je tako pomenila ključno izhodišče projekta, v katerem sta participacija in motivacija predstavljali strukturno in subjektivno dimenzijo.

Mednarodni značaj projekta je seveda usmeril pozornost na razlike med strukturnimi konteksti pri dopuščanju participacije: kako so mehki in trdi sektorji politike povezani z različnimi "režimi prehodov". Vsebina primerjalne analize je v večji meri izhajala iz pristranskega vzorčenja participacije kot iz prevladujočih projektov študij primerov. Toda kljub temu pristranskemu pristopu je le nekaj analiziranih projektov dejansko ustrezalo idealni kombinaciji "trdih" in "mehkih" političnih načel. Vzorec se je, nasprotno, pokazal kot izrazito heterogen, zajemajoč programe mladinskega dela in sheme zaposlovanja. Projekt je namesto neposrednega primerjanja študij primerov uporabil model "režimov prehoda" kot koncepta srednjega obsega, da bi lahko razlike in podobnosti povezal s širšimi sociološko-ekonomskimi in institucionalnimi konteksti (Walther, 2000).

Po navdihu Esping-Andersenovega modela sistemov socialnega blagostanja (Esping-Anderson, 1990; Gallie in Paugam, 2000) lahko rečemo, da so režimi prehoda sklopi nacionalnih konstelacij socioekonomskih struktur, državnih institucij in kulturnih vrednot ter vzorcev in njihove odvisnosti od določenih načinov modernizacije. Povezanost socialne varnosti, šole, poklicnega izobraževanja, trga dela, mehanizmov spolnega razslojevanja, interpretacij "prikrajšanosti" (strukturne proti individualizirani) in prevladujočih konceptov "mladine" ustvarja različne "klime normalnosti" za prehode mladih ljudi v zaposlitev in odraslost. Medtem ko se po vsej Evropi odvijata individualizacija in destandardizacija prehodov in zavzemata različne oblike, se tudi globalni koncepti, kot je aktivacija,

različno interpretirajo in uporabljajo v praksi. Povezovanje analize študij primerov s to širšo perspektivo tako pomaga pri razmisleku, pod kakšnimi pogoji lahko participacijo ugledamo kot optimističen aktivacijski pristop, ki lahko dejansko opolnomoči mlade, da postanejo gospodarji svojih biografij.

Sledi pet eksemplarnih študij primerov iz različnih evropskih režimov prehodov, ki pomenijo različne tipe projektov, analiziranih z vidika njihovega razumevanja in zajemanja participacije ter njihove učinkovitosti pri ponovni motivaciji mladih ljudi.

Italija pomeni *podinstitucionalni sistem prehoda*, za katerega je značilno pomanjkanje zanesljivega poklicnega izobraževanja, mladinske politike in strukture socialnega skrbstva za mlade. Odnos med ravnijo izobraževanja in perspektivo trga dela je zabrisan: prepusten sistem šolanja zagotavlja trem od štirih mladih, ki končajo šolanje, šolsko kvalifikacijo, ki omogoča dostop do visokošolskega izobraževanja, vendar je tretjina mladih v starosti do 25 let nezaposlena – na različnih ravneh izobrazbe. Prehodi primarno pomenijo dolga čakalna obdobja, odvisnost od družine in/ali vključenost v neformalno gospodarstvo. Posledično mladi nimajo dobro definirane družbenega položaja. To še posebej zadeva mlade ženske, saj imajo še slabše priložnosti zaposlitve, medtem ko odvisnost od družine zanje pogosteje pomeni tudi nadzor in omejevanje avtonomije.

Ta strukturni deficit je še posebej razviden na jugu države, v mestih, kot je Palermo, kjer je 60 % mladih nezaposlenih. Od 90. let naprej je močno narasel tretji (ali nepridobitni) sektor in pojavilo se je veliko skupnostnih in mladinskih organizacij. Med njimi je tudi *ArciRagazzi*, društvo, namenjeno temu, da skozi dejavnosti kulturnih praks s temelji v skupnosti mladim zagotavlja vizije avtonomije. Skozi leta so odrasle skupine mladih, ki so kljub veliki družbeni in kulturni raznolikosti razvile visoke stopnje povezanosti, ta mešanica pa omogoča tudi vrstniško učenje. Četudi projekt ne nudi sistematičnih povezav s trgom dela ali drugimi dejavniki prehoda, projektni sodelavci in vodje dojemajo projekt kot merodajen za prehode mladih v zaposlitev:

Mladi nas ne bi tako dobro sprejemali, če bi nas dojemali kot program poklicnega usposabljanja ... Eksperimentiranje je v prehodu v zaposlitev najpomembnejše, imeti moraš čas

in priložnosti ugotoviti, kaj si želiš ... Izkušnja razvijanja in uresničevanja svojih idej lahko mladim pomaga, da svojo kreativnost investirajo tudi izven našega društva. (projektni sodelavec ArciRagazzi)

Intervjuvane mlade moške in ženske je preprosto uporabništvo vodilo v prostovoljno delo in – vsaj nekatere izmed njih – v zgodnje oblike svobodnjaške kariere (angl. “freelance”), saj upravljajo center za otroke in mladino z lastno administracijo, ki deluje v prikrajsani soseski (Lenzi et al., 2004):

Lahko si to, kar si ... Mislim, nihče ti ne bi smel govoriti, “naredi to, naredi tisto.” Sam se moraš odločiti, le poskusiti je treba. V tem letu, ko je potekal projekt, smo napravili veliko napak, toda v redu je, to je bilo odraščanje, nekakšno samoizobraževanje ... Preprosto so mi zaupali in mi ponudili priložnost, da sama oblikujem svojo prihodnost ... Sanjati o redni službi je izguba časa ... Sam si moraš ustvariti službo, iznajti nove poklice, uresničiti svoje želje. (A., ženska, 20)

Sistem v zaposlitev usmerjenega režima prehoda predstavlja Nemčija. Tukaj kot referenčna točka prevladuje standarden življenjski potek, ki se odseva v smernicah, kot je “izobraževanje za vse”. Toda kombinacija selektivnega šolskega sistema in rigidno standardiziranega sistema poklicnega izobraževanja zagotavlja vse manj zanesljivih dodelitev priznanih in integriranih družbenih položajev; vse večje število mladih je izključeno iz rednega poklicnega izobraževanja. Označeni so kot “deprivilegirani” – kar se najpogosteje interpretira v smislu deficitov učenja in socializacije – in prekanalizirani v popravne programe t. i. “poklicne pomoči mladim” (“Jugendberufshilfe”), ki težijo h kompenzaciji individualnih deficitov in pripravljajo mlade, da bodo “primerni za izobraževanje in delo”. Strokovnjaki s področij socialnega in mladinskega dela, ki sodelujejo v teh projektih, priznavajo, da je potrebnega veliko “motivacijskega dela” zaradi visoke ravni stigmatizacije in nejasnih ciljev po zaključku projektov. Izkušnje mladih pri prehodu razkrivajo napetost med biografskimi usmeritvami k standardnemu življenjskemu poteku in zanemarjenimi potrebami po avtonomiji:

Pod pritiskom si: moraš, moraš – izobraževanje, izobraževanje, izobraževanje ... Ni mogoče eksperimentirati z drugačnimi potmi. (J., ženska, 21)

Ukrepi podpore, ki jih ponuja “skrbeča” socialna država, so usmerjeni predvsem v “umeščanje” vseh (nekam) in jih mladi posledično pogosto doživljajo kot odtujevalne. To velja še posebej za zaposlitveno in poklicno svetovanje; mnogi mladi čutijo, da so prisiljeni v pasivno vlogo:

... agencija za zaposlovanje je samo administracija. Niso razpoloženi, da bi ti pomagali. Buljijo v tvojo kartoteko, govorijo bla, bla, bla, s tabo ravnajo kot s kravo. (S., moški, 23)

Kritično vrednotenje velja tudi za učinkovitost ukrepov poklicne pomoči mladim:

Nekateri v tej shemi so imeli srečo in so dobili vajeništvo, jaz pa ne. (I., moški, 19)

Sicer pa mladinske in socialne delavce večinoma označujejo kot vredne zaupanja.

Mobilna mreža mladih (Mobile Youth Work) v Stuttgartu, služba za doseganje mladih v prikrajšanih soseskah, je v kontekstu osrednjega nacionalnega programa za boj proti nezaposlenosti mladih v letu 2000 prejela dodatna sredstva, da bi delovala kot “odpiralec vrat” za poklicno pomoč mladim. Namen je bil doseči mlade, ki jih zaposlitveni servisi in službe poklicnega svetovanja ne dosežejo, in pomagati mobilnim mladinskim delavcem v tem, da podpirajo “svoje” mlade pri prehodih v zaposlitev. Gre za ambivalenten pristop, ki niha med nizkim pragom podpore in vse večjim nadzorom. Ker se nahajajo izven formalnega sistema prehoda, je edina možnost in sredstvo, ki ga lahko ponudijo mobilni mladinski delavci, le spremstvo na podlagi odnosa zaupanja. To pomeni tudi, da ne umaknejo podpore, če mladi sprejemajo odločitve, ki posledično povzročijo motnjo v njihovem prehodu, npr. opustijo prakso, ker jih šef ne spoštuje (Pohl in Stauber, 2004):

Mladi potrebujejo prostor za izražanje tega nasprotja: zakaj potrebuješ certifikat višje druge stopnje, da lahko delaš v pekarni? Potrebujejo resnično osebo, da se lahko pogovorijo o krivičnosti in morebiti kdaj kasneje spoznajo: ‘V redu, to je krivično, toda tako pač je. Poiskati si moram drugo priložnost ...’ Sicer posameznik ali posameznica to sprejme kot osebno žalitev s strani družbe. (projektne vodja)

Mnogi mladi o projektnih sodelavcih govorijo kot o “dobrih

prijateljih” in o projektu kot o “pravi družini”. V tem varnem kontekstu celo sprejemajo pritisk projektnih sodelavcev, naj se prijavijo za vajeništvo, kot izraz skrbi in priznanja:

Včasih je bila [projektna sodelavka] res trn v peti, nadlegovala me je zaradi pisanja prijav ... Toda vzela si je čas ... Če se nihče ne zavzame, dobiš občutek, da nikogar ne briga, če dobiš kaj ali ne. (F., ženska, 18).

Dober primer je zgodba (o uspehu) mladega moškega, ki je uspešno zaključil vajeništvo, namesto da bi obtičal v kriminalni karieri. Z vajeništvom pri zidarju je začel le zato, da bi si izboljšal možnosti v sodnem procesu, ki ga je čakal:

Po šestih mesecih sem imel dovolj. Mislil sem si, da bom nadaljeval do procesa in potem odšel. Potem je prišel proces, pravzaprav sem imel srečo, šlo je kar v redu. Sedem mesecev prvega leta je minilo. Rekel sem si, na koncu leta dobim regres, lahko torej tudi do takrat počakam. (S., moški, 23)

Mladinski delavci so sprejemali ta pragmatičen pristop in korak za korakom si je fant lahko zastavil pomembne in dosegljive cilje ter uspešno zaključil vajeništvo:

Dalj časa sem bil tam, tem bolj me je zanimalo – da bi si pridobil dobro kvalifikacijo, se resnično ukvarjal s tem. (ibid.)

Danska spada v vzorec univerzalističnega sistema prehoda, v katerem participacija ni omejena na mladinsko politiko, temveč je osnovni princip splošnega in poklicnega izobraževanja, pa tudi politik trga dela. Izobraževalni sistem je v prvi vrsti namenjen motiviranju k osebni razvoju in šele na drugem mestu določanju položaja na trgu dela. Do določene mere lahko to trdimo za aktivacijske postopke, ki jih oblikuje možnost izbire med alternativnimi možnostmi in pozitivnimi (materialnimi) vzpodbudami. V primerih dolgotrajne brezposelnosti lahko s samoiniciativnimi projekti (npr. varstvo okolja) mladi postanejo upravičeni do prejemanja socialne podpore. Kot mladi odrasli od 18. leta starosti naprej uživajo polni državljski status in imajo pravico do posojila za izobraževanje v času osnovnega poklicnega ali visokošolskega izobraževanja – ne glede na prihodke svojih staršev. Ustrezno vlogi splošnega izobraževanja poleg predzaposlitvenih ukrepov (kot so t. i. “produkcijske šole”) obstajajo tudi ukrepi, usmerjeni v motiviranje

mladih za biografijo učenja, ki bi bila subjektivno pomembna. Primer zanje – ki pa ga je liberalno-konzervativna vlada ukinila – je *Odprto izobraževanje mladih (Open Youth Education)*, nacionalni program, ki je bil odprt za vse mlade, čeprav namenjen predvsem tistim, ki prežgodaj zapustijo šolo:

Ne moremo določati, zakaj neka mlada oseba ne želi sodelovati v tradicionalnem izobraževanju mladih. Če tega ne želi, je v to ne moremo prisiliti, vsaj ne v družbi, ki si jo želimo. Toda lahko poskusimo ustvarjati vzpodbude in verjeti, da bo, če začne nekaj početi, sčasoma ugotovila, da je dejansko nečesa sposobna. (predstavnik ministrstva, Odprto izobraževanje mladih)

V programu *Odprto izobraževanje mladih* so študenti oblikovali individualne izobraževalne načrte z le nekaj obveznimi elementi, predvideno pa je bilo učenje v neformalnem kontekstu, učenje od vrstnikov in celo bivanje v tujini. V razvijanju in uresničevanju svojih izobraževalnih načrtov so mlade podpirali osebni svetovalci, katerih vloga je bila določena tako, da ...

... nikoli niso vsiljevali omejitev in prepovedi, ampak seveda le usmerjali pozornost na morebitne težave pri izbiri različnih možnosti. (svetovalec, Odprto izobraževanje mladih)

Mladi so ponotranjili ta optimističen pristop k življenjskemu načrtu, osnovanem na izobraževanju. Izjava (M., ženska, 18): »to je moje izobraževanje, sama se odločam,« tako predstavlja pripravljenost, da izjavljajoča oseba prevzema odgovornosti, kot tudi dejstvo, da podpira eksperimentiranje in osebno izbiro življenjskih stilov, tudi če se “odmikajo od večinske smeri” – dokler to udejanja znotraj sistema (Bechmann Jensen in Holmboe, 2004).

Izrisovanje vzorca *postsocialističnega sistema prehoda* zahteva še več reduktivnega posploševanja. Srednje- in vzhodnoevropske družbe imajo skupno dediščino socialističnih ali komunističnih režimov, v katerih so bili življenjski poteki stabilni, vendar za izbiro odprti le v omejenih razsežnostih, v njih so procesi destandardizacije in restandardizacije po letu 1989 zavzeli različne oblike in smernice. V Romuniji so vidiki destandardizacije prevladali in širokim segmentom populacije vsiljujejo stanje negotovosti. Čeprav je izobraževalni sistem razumno organiziran, se niti splošno niti poklicno izobraževanje ne moreta kosati z zahtevami trga dela. Ob

pogledu na drastično upadanje socialnih pravic strategije soočanja pri mladih odraslih oblikujejo prekerno, neformalno delo načrti za emigriranje ali akumulacijo izobraževanja in učenje, ki bi ga lahko nekega dne prelili v kapital na trgu dela.

SOLARIS v mestu *Pitesti* je na prvi pogled običajna izobraževalna institucija, ki ponuja paleto poklicnega izobraževanja ter računalniške in jezikovne tečaje. Ker so nevladna organizacija, imajo bolj prilagodljivo ponudbo v smislu zadovoljevanja potreb mladih in zaposlovalcev. Tečaji niso organizirani na participacijski način – celo brezplačni niso, razen v primerih posebne socialne prikrajšanosti. Toda zato, ker projekt ni povezan z državo, uživa med mladimi visoko raven kredibilnosti, kar je povezano z različnimi dimenzijami:

Imeli smo prijateljski odnos, ne tak kot odnos med učitelji in učenci v šoli. (D., moški, 25)

Kredibilnost vključuje tudi učinkovito ponudbo izobraževanja glede na trg dela:

Nevladne organizacije nudijo mladim to, česar jim javne institucije ne zagotavljajo: neformalne tečaje s kvalifikacijami, ki jih trg dela zahteva, vendar jih šole ne nudijo. (projektni sodelavec SOLARIS)

Obstoj takšnih projektov mladi odrasli dojemajo kot prostor možnosti. To vključuje tudi prostovoljno in celo strokovno delo v projektu (Marcovici et. al., 2004):

Prej se nisem nikoli ukvarjal s socialnimi dejavnostmi ... Ukvarjal sem se le s sabo in s svojimi prijatelji ... Skozi ta tečaj sem spoznal, da lahko vsak od nas nekaj stori. Če bežimo od te odgovornosti, ne bomo imeli nikakršnega izgovora v primeru, da nam ne uspe. (D., moški, 27)

Liberalni sistem prehoda v Evropi predstavlja v glavnem Velika Britanija, ki vzpodbuja neoliberalno aktivacijsko politiko in uravnoveša "pravice in odgovornosti". Ustrezno s prevlado trga in individualnih prispevkov mladost pomeni prehodni status, ki naj bi ga čimprej nadomestila ekonomska neodvisnost. To se odseva v programu *Novi posel za mlade* (New Deal for Young People) v starosti med 18 in 24 let. Po krajši orientacijski fazi se morajo iskalci zaposlitve potegovati za (državno podprto) zaposlitev, izobraževanje

in prostovoljno ali okoljevarstveno delo, sicer jim izplačevanje denarne pomoči omejuje ali ukinejo (do nje so upravičeni od 18. leta naprej, neodvisno od svoje družine; obenem so plače v vsakem primeru višje kot pomoči). Medtem se je program razširil na samske starše – vključno s podporo otroškemu varstvu.

Preseganje meja (Lifting the Limits) je bil pilotski projekt za samske matere na podeželju v Severni Irski. Večinoma so mlade matere dolgo časa prejemale denarno podporo, preden so se vključile v projekt. V smislu samoizpolnitvenih napovedi so se v njihovi konceptih o samih sebi odsevali učinki diskurza o odvisnem podrazredu in represivni aktivacijski politiki:

Nikakor ne priporočam. Po treh letih na socialni podpori sem začela izgubljati stik s svojimi osebnimi cilji. Bala sem se, da izgubim socialno podporo, strah me je bilo vrniti se v službo, si zastavljati cilje, še najbolj pa razočarati. (L., ženska, 23)

Projekt uspešno odbija vse pritiske od zunaj. Mlade ženske so zaposlene, prejemajo plačo in v 18 mesecih jih izučijo za Skupnostne delavce. Za projektne vodje participacija pomeni ...

... nekakšna samodeterminacija ... imeti svobodo izbire ... in imeti pogum in samozavest, da se morebiti zoperstaviš ljudem in rečeš: 'To si želim izbrati in to so prave izbire.' Za nas to pomeni, da so mladi odrasli in imajo pravico določati programe, v katere se vključujejo – da jih oblikujejo. Namreč, če ... mladi ne čutijo, da so njihovi pogledi cenjeni in spoštovani ..., se ne bodo vključili. (direktor projekta Dviganje omejitev)

Sodelujoče v projektu prejmejo kvalifikacijo, ki ustreza ravni tri od petih v modulariziranem britanskem sistemu izobraževanja (NVQ) in omogoča vstop v visokošolsko izobraževanje na področjih mladinskega in skupnostnega dela. Osrednji elementi tečaja so pravzaprav praktični projekti terenskega dela, v katerih sodelujoče delajo z drugimi mladimi materami v skupnosti; ta projekt zaznamujeta tudi vrstniško učenje in visoka raven medsebojne podpore (Hayes in Biggart, 2004):

Zdelo se mi je čudovito, da lahko to počnem ..., ker sem lahko to počela, sem verjetno doumela, da lahko počnem karkoli, kar si želim, čeprav imam otroka. (L., ženska, 23)

Nekaj nas je preživelo težke stvari med projektom, saj veste, izven dela, in vsakdo se je trudil podpirati druge ... Čudno je dati osem ljudi v eno sobo ... in vse je potekalo resnično v redu – tega v življenju še nisem videla! (A., ženska, 23)

Ambivalenca državljanstva med avtonomijo in lastno odgovornostjo

Očitno je, da so zgoraj opisani projekti uspeli remotivirati mlade, da se aktivno vključijo v svoje prehode v zaposlitev in razvijajo biografijo reflektivnega učenja. Samo program *Preseganje meja* je lahko trajno zagotovil biografske perspektive s tem, da je omogočal tako “trde” kot “mehke” vire. “Je zagotovil” zato, ker z vsemi drugimi deli prekerno financiranje: po zaključku pilotske faze program ni bil sprejet v program tekoče zaposlovalne politike. Program *Odrpto izobraževanje mladih* so ustavili zaradi pomanjkanja politične volje. Financiranje “odpiralca vrat”, projekta *Mobilno mladinsko delo*, se je po enem letu ustavilo in preusmerilo v socialno delo v šolah. Medtem mladi odrasli v *ArciRagazzi* ostajajo odvisni od svojih družin, da si zagotovijo prekerne biografije. To lahko interpretiramo kot jasen trend konvergence k represivnemu modelu aktivacije v Evropi z omejevanjem osebne avtonomije. Pričujoča analiza študij primerov dopušča tudi prepoznavanje elementov participatornega pristopa, ki mladim omogoča, da postanejo subjekti svojega lastnega življenja (glej Rabe in Schmid, 2000). To implicira konceptualiziranje posameznikov kot tistih, ki si želijo biti aktivni, tudi če v njihovih strategijah soočanja manjka sredstev in priznanja, kar je potrebno, da postanejo produktivni. Posledično se uporabljajo raje pozitivne kot negativne vzpodbude, da bi mladim zagotovili potrebna sredstva, priložnosti in kompetence.

Najprej to odsevajo možnosti *izbire* kot v primeru univerzalističnega sistema prehoda, kjer so priznane možnosti sočasno tudi materialno zavarovane ter se pojavljajo možnosti identifikacije in motivacije. Izbira dopušča identifikacijo in intrinzično motivacijo. Vključuje prej *odrpte* procese poklicnega usmerjanja in svetovanja kot pa vsiljeno prilagajanje v smeri, ki se zdi realistična in možna že od začetka – kakor ilustrira primer *Mobilno mladinsko delo*. S splošnega vidika to lahko pomeni modularizacijo kvalifikacij, da bi se lahko

bolje posredovalo med sistemskimi in subjektivnimi interesi ter dalo mladim možnost, da se vključijo – in preizkušajo – korak za korakom. Projekta *Preseganje meja* in *ArciRagazzi* dokazujeta, da t. i. “deprivilegiranim” mladim ni treba nujno kompenzirati svojih deficitov, preden prevzamejo odgovornost za nekaj “resničnega”, vključno z biografskimi odločitvami. Navezovanje na koncept “deprivilegiranih” pri interpretiranju težav v prehodu, ki izhajajo iz tekmovanja za dobre položaje, ne le preprečuje razvoj kompetenc, temveč tudi skriva obstoječe kompetence (Walther, Stauber et al., 2002). Neformalno izobraževanje ali priznanje kompetenc, pridobljenih izven kakršnekoli pedagoške postavitve, je torej lahko oblika participacije – če le neformalne sfere življenja same ne postanejo formalizirane in s tem izpostavljene pritisku kapitalizacije. Predpogoj za to so socialni *prostori*, odprti za osebno oblikovanje, in dostop do *fleksibilne podpore* – glede na osebne potrebe.

Participacija se razvija v *odnosu* do drugih posameznikov in socialnih kontekstov ter je tako odvisna od *zaupanja* in *gotovosti* med projektnimi sodelavci in mladimi. Primer *Mobilno mladinsko delo* odkriva razlikovanje med sociopolitično in pedagoško interpretacijo aktivacije: v kontekstu zanesljivih odnosov posamezniki potrebujejo in sprejemajo zavezujoče dogovore kot izraz intersubjektivnega prepoznavanja. Participacija v tem smislu ne izključuje *konflikta*, nasprotno, v kolikor individualizacija pomeni raznolikost interesov, se mora participacija nujno izogibati njihovemu prikrivanju v asimetričnih strukturah in namesto tega nuditi prostore za konflikte (glej Stevens et al., 1999).

Zaključimo lahko, da je participacija – ali participacijska aktivacija – le potencialna rešitev za dilemo vključevanja mladih v družbo, če to ni omejeno na “mehko” pedagoško razumevanje, temveč se razširja na “trdo” strukturno in sociološko-politično raven. Omogočanje odgovornosti zahteva zagotavljanje pogajalske moči s pravicami in viri ter z vrednotenjem strokovne udeležbe v sektorjih “mehke” politike, še posebej na področju mladinskega dela v kontekstu prehodov v zaposlitev. Toda v luči razkrojevanja participacije delavcev v gospodarstvu in aktivacijske socialne politike, ki spodnaša osebno avtonomijo, je videti, da trenutni trend kaže v nasprotno smer (glej Böhnisch in Schröer, 2002). Obseg, do katerega je državljanska participacija zlorabljena, da nadomešča socialne pravice in s tem skriva strukture moči in

neenakosti ter postaja "nova tiranija" (Cooke in Kothari, 2001), je potreben raziskave. V pogojih postfordistične individualizacije je status *državljana* odvisen od kombinacije civilnih, političnih in socialnih pravic (Marshall, 1950) in ga mora dokazovati *udejanjeno državljanstvo* (Hall in Williamson, 1999), pomen državljanstva za posameznike v smislu subjektivnih možnosti za apropiacijo njihovega vsakdanjega življenja in biografije. To pomeni, da so socialne politike lahko neuspešne pri zagotavljanju državljanstva in socialne pravičnosti, če ne vključujejo naslovnikov pri interpretaciji njihovih potreb – ter njihovih pravic in odgovornosti (Fraser, 1989). Redistributivno socialno varstvo in državljanska participacija se morata zato povezovati, da bi se izognili birokratski normalizaciji in individualizaciji tveganj izključitve.

Literatura

Bechmann Jensen, T., in Holmboe, A. (2004). *Youth Policy and Participation. Case Study Report Denmark*. YOYO working paper. Pridobljeno s svetovnega spleta dne 31. 8. 2005: www.iris-egris.de/yoyo.

Böhnisch, L., in Schröer, W. (2002). *Die soziale Bürgergesellschaft*. Weinheim/München: Juventa.

Cooke, B., in Kothari, U. (ur.) (2001). *Participation – the new tyranny?* London: Zed books.

Deci, E. L., in Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behaviour*. New York: Plenum Press.

Du Bois-Reymond, M. (1998). 'I don't want to commit myself yet.' Young people's life-concepts. *Journal of Youth Studies*, vol 1, no. 1, s. 63–79.

Esping-Andersen, G. (1990). *The tree Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.

EC (European Commission) (2001). *New Impetus for European Youth'. White Paper of the European Commission*. Luxemburg: Office of public publications of the European Communities.

Field, J. (2000). *Lifelong learning and the new educational order*. Stoke on Trent/Sterling: Trentham Books.

Fraser, N. (1989). *Unruly practices: power, discourse and gender in contemporary social theory*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Gallie, D., in Paugam, S. (ur.) (2000). *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe*. Oxford: Oxford University Press.

Hall, T., in Williamson, H. (1999). *Citizenship and Community*. Leicester: Leicester Youth Work Press.

Hayes, A., in Biggart, A. (2004). *Youth Policy and Participation: Case Study Report UK*. YOYO working paper. Pridobljeno s svetovnega spleta dne 31. 8. 2005: www.iris-egris.de/yoyo.

Lenzi, G., in Cuconato, M. in Laasch, C. (2004). *Youth Policy and Participation: Case Study Report Italy*. YOYO-working paper. Pridobljeno s svetovnega spleta dne 31. 8. 2005: www.iris-egris.de/yoyo.

Lødemel, I., in Trickey, H. (ur.) (2001). *An offer you can't refuse. Workfare in an international perspective*. Bristol: Policy Press.

Marcovici, O., in Constantin, A., Stupcanu, A., Dalu, A., in Iacob, L. B. (2004). *Youth Policy and Participation: Case Study Report Italy*. YOYO-working paper. Pridobljeno s svetovnega spleta dne 31. 8. 2005: www.iris-egris.de/yoyo.

Marshall, T., (1950). *Class, citizenship and social development*. Chicago: Chicago University Press.

Pohl, A., in Stauber, B. (2004). *Youth Policy and Participation: Case Study Report West Germany*, YOYO-working paper. Pridobljeno s svetovnega spleta dne 31. 8. 2005: www.iris-egris.de/yoyo.

Rabe, B., in Schmid, G. (2000.) Strategie der Befähigung: Zur Weiterentwicklung der Arbeitsmarkt- und Rentenpolitik. WSI-Mitteilungen 5/2000, s. 305–313.

Raffo, C., in Reeves, M. (2000). Youth transitions and social exclusion – developments in social capital theory. *Journal of Youth Studies*, vol. 3, no. 2, s. 127–146.

Rychen, D. S., in Salganik, L.H. (2003). *Key Competencies for a successful Life in a well-functioning Society*. Cambridge: Hogrefe in Huber.

Stevens, A., in Bur, A. in Young, L. (1999). *Partial, unequal and conflictual: problems in using participation for social inclusion in Europe*. Canterbury: University of Kent.

van Berkel, R., in Hornemann Møller, I. (ur.) (2002). *Active Social Policies in the EU. Inclusion through participation?* Bristol: Policy Press.

Walther, A. (2000). *Spielräume im Übergang in die Arbeit. Junge Erwachsene im Wandel der Arbeitsgesellschaft in Deutschland, Italien und Großbritannien*. Weinheim; München: Juventa.

Walther, A., in Stauber, B. et al. (2002). *Misleading Trajectories: integration policies for young adults in Europe?* Opladen: Leske + Budrich.

Prevedla Saša Goropevšek.

Pregledni znanstveni članek, prejet julija. 2005.